

SOMOGYI ERIKA

Magyarország részvételi kísérlete az 1920-as lengyel—szovjet-orosz háborúban

Az első világháború befejeztével, az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásával és a független lengyel állam újjászületésével módosulnak a magyar—lengyel kapcsolatok. Csekonic Iván, aki ez idő tájt a magyar kormány varsói képviselője, az utóbbi eseménytől számítja a tradicionális magyar—lengyel jó viszony reneszánszát.¹ A magyar és lengyel uralkodó osztályok együttműködésén alapuló kapcsolatokba alapvető változást hoz és a Magyar Tanácsköztársaság ideje alatt dominál a két ország baloldali erőinek összefogása, a lengyel forradalmároknak a Tanácsköztársaságot támogató akciói és fegyveres harcrai. A Tanácsköztársaság megdöntése után azonban intenzívebbé válik a magyar és lengyel reakció kapcsolata; a kezdetben főként magyar részről sürgetett együttműködés az 1920-as lengyel—szovjet-orosz háború idején teljesedik ki.²

Melyek azok a tényezők, amelyek időszakunkban — a felmertülő nehézségek ellenére — elősegítik a magyar—lengyel közeledést, illetve szükségszerűen hozzá vezetnek? Ezek között található olyanok, melyek nemcsak ez időben hatnak, hanem a régebbi korszakokba visszanyúlva előidézői a magyar—lengyel együttműködés hagyományainak, de ugyanakkor nagymértékben befolyásolják az 1919—20-as évek hivatalos magyar és lengyel politikájának alakulását is. A két ország történelmének, gazdasági-társadalmi fejlődésének, struktúrájának alakulásában sok a párhuzamos jelenség. Ilyen közös jegy a viszonylagos gazdasági elmaradottság, az agrárjelleg, a feudális nagybirtokrendszer fennmaradása, a nagybirtokos osztályok és a burzsoázia vezető szerepe, a katolikus egyház nagy befolyása stb. Ebben a korszakban mindkét ország belpolitikai életére jellemző a népi követelések, a haladó mozgalmak, így a bontakozó lengyel forradalom terrorisztikus elnyomása, Magyarországon a dühöngő fehérterror. Megegyeznek a fő ideológiai jegyek: kommunistaellenesség, antiszemitizmus, nacionalizmus, illetve sovinizmus.

Az 1919—20-ban nemzetközileg elszigetelődött ellenforradalmi Magyarország külpolitikájának középpontjában a revízió állt. E célkitűzés szempontjából rendkívüli fontossággal bírt, hogyan alakulnak a magyar kormány külkapcsolatai a továbbiakban, sikerül-e partnert szereznie revíziós törekvéseinek támogatásához. A környező utódállamok — Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Ausztria — eleve nem jöhettek számításba a területi követelések miatt. A nyugati hatalmakat tekintve elmaradt a remélt angol támogatás, Franciaország pedig időszakunk elején még nemigen hajlott az együttműködésre. A könnyebben elérhető német segítség viszont nem ígérkezhetett hatha-

¹ *Csekonic Iván*: A magyar—lengyel politikai barátság renaissance-a. Lásd Magyarország és Lengyelország. (Szerk.: Huszár Károly) Bp.—Warszawa 1936.

² A témáról részletesebben lásd *K. Radek*: *Wojna polszkih belo-gvardejcev protyiv Szovjetszkj Roszszii*. Moszkva 1920.; *Krásznaja Knyiga*. Szbornyik diplomatyicseszkih dokumentov o russzko—polszkih otnosenyijah sz 1918 po 1920. Moszkva 1920.; *H. Bajński*: *Wojsko polskie na Wschodzie 1919—1920*. Warszawa 1921.; *K. Putna*: *K Wisle i obratno*. Moszkva 1927.; *P. V. Szuszlov*: *Politicyszkoje obeszpecsenyje szovjetszko—polzkj kampanyij 1920 g.* Moszkva 1930.; *J. Dóbór-Muśnicki*: *Moje Wspomnienia*. Poznań 1936.; *A. Piłsudska*: *Piłsudski — A Biography by his Wife*. New York 1941.; *Korta, Arski*: *Znowa grabieżców. Awantura Piłsudskiego w 1920 r.* Warsaw 1950.; *Isztorija GrazsdanszkjWojny v SzSzsR*. III. IV. Moszkva 1957. 1959.; *M. Grinberg*: *Z zagadnień wojny polsko-radzieckiej*. Warsaw 1960.; *P. S. Wandycz*: *Soviet—Polish Relations 1917—1921*. Cambridge, Mass. 1969.; *J. Piłsudski*: *Year 1920*. London—New York 1972.; *Norman Davies*: *White Eagle, Red Star. The Polish—Soviet War, 1919—20*. London 1972.

tósnak első világháborús vesztes pozíciója következtében. Ezek figyelembevételével, illetve a sikertelen próbálkozások után a lengyel külpolitikai orientációtól reméltek eredményeket a magyar uralkodó körök.

Lengyelországgal szemben Horthy-Magyarországnak nem voltak területi követeléselei. Igaz, Lengyelország jó kapcsolatot alakított ki Romániával, valamint viszályban állt Németországgal (Felső-Szilézia, Danzig hovatartozása, majd a népszavazás után a lengyelországi német kisebbség helyzete kérdésében), ami viszont a magyar uralkodó osztály számára lényegesebb: erős konfliktusa volt területi követelések miatt Csehszlovákiával (Tešen és Kárpát-Ukrajna birtokáért). Ez utóbbi országgal szemben a területi revízió fegyveres úton való végrehajtását a romániai ügy elé helyezték a horthysta körök, így felmerült egy ideiglenes magyar–román közeledés lehetősége is. A másik és legnagyobb ellenfél mindkét ország részére Szovjet-Oroszország, amely a korabeli Magyarország számára ideológiai ellenfélnek, míg Lengyelország számára emellett még területi szempontból is riválisnak számított. A lengyel–szovjet-orosz határ ügyét a békekonferencia nem rendezte, és ez már eleve magában hordozta egy háború lehetőségét.

A háborús előkészületek, melyek lengyel részről már 1918 végén, lényegében a lengyel állam újjáalakulásával megkezdődtek, azt a reményt keltették a magyar vezető körökben, hogy az antant katonai támogatása révén (felszerelés-, lőszerzállítás, tisztiek főként Franciaország részéről; a magyar kormány is kivette a részét már ekkor a lőszerzállításból) — súlyos gazdasági helyzete ellenére — Lengyelország katonai partnerként is megállná a helyét. És a legfontosabb ok, amiért a magyar kormány Lengyelország kegyét kereste: a nem teljesen alaptalannak látszó remény, hogy a lengyelek — saját segítségükön túl — kieszközölhetik az antant (elsősorban Franciaország) diplomáciai és katonai támogatását Magyarország irányában. Annál is inkább, mert Franciaország fontos szerepet szánt Lengyelországnak közép-európai politikájában. Lengyelország fő szerepének tehát Magyarországnak az antanthoz, a győztes imperialista hatalmakhoz való közeledésének elősegítését tartották. Ez főként a békefeltételek miatt szükséges, hiszen a remélt módosításokhoz nélkülözhetetlen az antant engedélye.

Hogyan lehetne mindehhez megnyerni a lengyel kormányt, hiszen Magyarország nem kívánatos társ a nemzetközi életben nem csak háborús vesztes pozíciója, de belpolitikájának alakulása (fehérterror, a monarchia restaurációjára irányuló kísérletek) miatt sem. Azon a tényen túl, hogy érdekellentét nem állt fenn a két ország között, a hagyományos magyar–lengyel barátság és az elveszített közös határ visszaállításának hangoztatásával. Ez utóbbi Lengyelországnak is előnyös lett volna a Csehszlovákiával való ellentétek és gazdasági érdekek miatt. (A helyzetet bonyolította, hogy a Csehszlovákiának „juttatott” Kárpát-Ukrajnára Románia is igényt tartott, egy részét megszállta.) A leghatásosabbnak pedig Lengyelország Szovjet-Oroszország elleni intervenciójához felajánlotta, illetve nyújtott magyar segítség tűnt. Annak ellenére, hogy ez esetben nyilvánvaló, nem önzetlen segítségnyújtásról van szó, nagyon is mögöttes érdekek diktálták ezt. Lengyel részről már 1919 őszén meggyőződtek arról, hogy a magyar külpolitika fokozatosan Lengyelországra orientálódik, és felmérték az ebben rejlő lehetőségeket: „Az a nagy remény, amelyre egyes magyar körök Lengyelországba vetnek és ismételt kérésük az antant segítségéért és támogatásáért, kivételesen erős pozíciót biztosít számunkra Magyarországon és lehetővé teszi, hogy ellensúlyozzuk ott Berlin és Moszkva befolyását.”³

A magyar–lengyel közeledés útja azonban nem volt zökkenőmentes ezekben a hónapokban. A részben lengyel segítséggel megvalósítandó francia orientáció célját, mint egyetlen lehetséges megoldást, még Magyarországon is nehéz volt elfogadtatni. Horthy csak 1920 áprilisában hajlandó jóváhagyni ezt az irányvonalat, de még ezután is fontos tárgyalásokat folytatott a Ludendorff körül csoportosuló német jobboldallal és az ellenforradalmi bajor kormánnyal, amelyekkel az ellenforradalmi törekvések mellett egybeesett a Párizs környéki békék erőszakos revíziójának célja is. Ludendorff Horthyhoz írott levele viszont rámutat arra, hogy az előbbiek ellenére miért nem lehetett egyelőre nyílt és eredményes a két ország együttműködése.⁴

³ A párizsi békekonferencia idején Paderewski miniszterelnök kabinetfőnökéhez eljuttatott dokumentumot Sochacki közli: Az 1919-es magyar proletárforradalom hatása Lengyelország belpolitikai és nemzetközi helyzetére. Párttörténeti Közlemények 1959. 2. sz. 98.

⁴ „Németország hatalmi eszközeit tekintve ki kell mondanom, hogy ezek rendkívül csekélyek . . . Magyarország jobb helyzetben van, de az ő hatalmi eszközei sem elegendők. Szövetségesre ott kell szert tenni, ahol lehetséges.” Ludendorff természetesen nem Lengyelországot hozza fel példának, hanem a fehérorosz szervezkedések támogatását

Magyar részről emellett feladatnak tekintették a Lengyelország és Németország közötti ellenségeskedés fellazítását, valamint féltékenyen szemlélték a lengyel—román viszony alakulását.⁵ Mindkét körülmény olyan tényezőnek számít, ami kölcsönös bizalmatlanságra adott okot, hátráltatta a magyar—lengyel közeledést. Lengyel és francia részről tehát nem voltak alaptalanok a Németország felé is tekintgető Magyarországgal szembeni „fenntartások”. A lengyel kormány számos jelét adta annak, hogy óvatos magyar politikát folytat, nem kötelezi el magát nyíltan Magyarország mellett — nem utolsósorban Franciaország rosszallásától tartva, ahogy erre gyakran hivatkoztak is. A Magyarországhoz való közeledés mértékét lényegében Franciaország hozzáállásától tették függővé.

1920 elején a Lengyelországhoz való közeledés, jó viszony kiépítésére való törekvés egyik fő oka az a remény volt, hogy a lengyel diplomaták a „magyar ügy” szószólói, támogatói lehetnek a békekonferencián, segíthetnek enyhébb békefeltételekre bírni az antantot, elősegíthetik a hozzá való közeledést, a tárgyalások felvételét. Így 1920. január 15. után, amikor a magyar béke delegáció gróf Apponyi Albert vezetésével átvette a békefeltételek jegyzékét, a magyar vezető körök kéréseikkel ostromolni kezdték a lengyel kormányt.⁶ A Patek vezette lengyel béke delegációt és a varsói kormányt azonban nem volt könnyű kizökkenteni passzivitásából, aminek okát Pilsudski a következőkben adta meg. Lengyelország addig nem léphet fel nyíltan a békekonferencián — jelentette ki —, amíg keleti határait meg nem határozzák. A tradicionális barátság csak Magyarország elszigeteltségének feloldása után folytatható. Ezzel kapcsolatban főként a „cseh—orosz korridorra”, azaz Kárpát-Ukrajnára utalt. Egy esetleges cseh—magyar konfliktus során Lengyelország csak semlegességéről biztosíthatja Magyarországot.⁷

Mindenesetre e nyilatkozattal közel egyidőben, már 1920 februárjában megmutatkozott néhány jele annak, hogy a magyar kormány erőfeszítései nem voltak teljesen hiábavalók: a lengyel béke delegáció szót emelt Magyarország igazságtalan feldarabolása ellen és támogatta a lengyel—magyar közös határ létesítését. A fordulatot a magyar sajtó is melegen üdvözölte. Így például Nyáry Albert báró, a Magyar—Lengyel Egyesület elnöke, aki a Virradat-ban 1920 januárjában Ubi es, Polonia? Hol van Lengyelország? c. cikkében keserűen hiányolta a lengyelek részvételét, támogatását, február 11-i Ave Polonia! c. írásában már egy lengyel—magyar katonai szövetség sikeressége mellett értelt — a lengyelek fellépését látván.⁸

Időközben a szovjet hadsereg az intervenció és a polgárháborús ellenfeleken aratott győzelmei következtében egyre veszélyesebbnek kezdett tűnni az antant államok vezérkarai számára. A különböző tárgyalásokon, 1919 tavaszához —nyarához hasonlóan, gyakorivá vált a „bolsevik veszély”, illetve az ellene való közös védekezés témája. Ezt igyekezett kihasználni a magyar kormány, és az előbbire hivatkozva ajánlotta fel Magyarország részvételét a „bolsevizmus elleni közös harcban”. Így remélték elérni az antant megnyerését, a békefeltételek enyhítését. Szerepüknek olyan fontosságot tulajdonítottak kezdetben, hogy a segítséget, annak mértékét, mintegy fenyegetőzve, egyértelműen a békefeltételek milyenségéhez köthették. Kiváló alkalom volt ez arra is, hogy burkolt revíziós céljaik megvalósítása érdekében felhívják a figyelmet: a hathatós magyar fellépés megköveteli a magyar hadsereg megerősítését és közös lengyel—magyar határ létesítését.⁹

Megint a lengyel kormánynak szánták a feladatot: nyerve meg az antantot annak érdekében, hogy Magyarország is részt vehessen a bolsevizmus elleni védelemben, és segítse elő Magyarország újralfelfegyverzését. Január 26-án Varsóban Csekonics megkapta

ajánlja. „Katonai helyzetünk haladéktalan cselekvést igényel a felfegyverzést illetően.” A feltétlen szükséges „közös cselekedet . . . csak a szerencsétlen békeszerződések félretolása után volna elérhető”. Horthy Miklós titkos iratai. (Szerk.: Szinai M. és Szücs L.) Bp. 1962. 33—38.

⁵ Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. (A továbbiakban: Papers . . .) (Ed. by F. Deák, D. Ujváry.) Vol. I. 1919—1920. Bp. 1939. 71—72. Somssich külügyminiszter távirata Csekonicshoz. 1919. nov. 21.; 81—84. Csekonics jelentése Somssichnak. 1919. dec. 11.

⁶ Uo. 113., 115—116., 152. Somssich és Csekonics üzenetváltásai. 208—209. Kánya külügyminiszter-helyettes távirata Csekonicshoz. 1920. márc. 20.

⁷ Uo. 163. Csekonics jelentése a külügyminiszternek. 1920. febr. 20.

⁸ Erről lásd még: Világ 1920. febr. 7. (Lengyel—magyar korridor); Budapesti Hírlap 1920. febr. 4. (Lengyelország Magyarorszáért).

⁹ Papers . . . 119. Somssich távirata a magyar békeküldöttségnek. 1920. jan. 26.

a szükséges instrukciókat Somssich külügyminisztertől. Lengyelország nagy szolgálatot tehet ügyünknek — a táviratban foglaltak szerint —, ha Párizsban jeleznék Magyarországra részvételének kívánatosságát a „bolsevik fenyegetés” ellen tervezett akcióban. Mi erre nem hívhatjuk fel a figyelmet Párizsban, mert olyan benyomást keltenénk, hogy ezáltal jobb békefeltételeket szeretnénk elérni. De a lengyelek, akiket a legközvetlenebbül fenyeget Oroszország, és akiknek sikeres ellenállására a szövetségesek számítanak, érvelhetnek ez ügyben: Magyarország aktív részvétele elkerülhetetlen, a magyar segítség hatásossága pedig függ egy közös lengyel—magyar határtól. Jelenleg a súlyos békefeltételek miatt Magyarország nincs olyan helyzetben, hogy fegyveres expedíciót küldhessen, pedig a magyar hadsereg kifejezetten a bolsevizmus elleni harc céljából lett felállítva. A külügyminiszter felkéri Csekonicsot, győzze meg a lengyel külpolitika irányítóit az okfejtés helyességéről, és vegye rá a lengyel kormányt a fentiek hangsúlyozására Párizsban”.¹⁰ A válaszjelentések szerint ez az érvelés nem bírna nagy súllyal a békekonferencián, ahol — Patek véleménye szerint — „a bolsevik veszélyt lekicsinylik, ugyanakkor Magyarország lefegyverzésének fontosságát eltúlozzák”.¹¹ A bolsevizmus elleni közös védelem terve, ürügyének kihasználása még a lengyel—szovjet-orosz háború idején sem kivitelezhető a kívánt formában a magyar kormány részéről. Ennek lehetősége az antant körében csak a lengyel hadsereg kritikus helyzetbe jutásával merült fel, s korántsem a lengyelek áprilisi intervenciójának kezdetén.

A lengyel—magyar közeledést, a tárgyalások megindulását elősegítette a „magyarbarát” irányvonal átmeneti előtérbe kerülése Franciaországban és a lengyelek áprilisi szovjet-orosz offenzívája alatt megkezdődő francia—magyar tárgyalások. Franciaország Magyarországgal szembeni politikájában bekövetkező pozitív irányú változás nagyrészt személyi okokra vezethető vissza. Februárban a köztársaság új elnöke Dechanel, miniszterelnöke és külügyminisztere Millerand, a külügyi főtitkár Paléologue lett. Hármuk, s főként Paléologue jól ismert közép-európai politikájában jelentős szerep jutott Magyarországnak is. Tervük egy francia befolyás alatt álló, gazdaságilag egységes dunai konföderáció létrehozása volt. Paléologue koncepciója szerint Közép-Európában a bolsevizmus és Németország ellensúlyozására Lengyelország a leghivatottabb, melléje pedig szövetségesként Románia és Magyarország illik. A meginduló francia—magyar tárgyalások értelmében — melyek menetére kihatott a lengyel—szovjet-orosz háború alakulása — Magyarország messzemenő gazdasági engedményeket biztosítana a francia tőkének, ha cserében megnyerné a francia kormány támogatását a békefeltételek enyhítéséhez, Magyarország újrafelfegyverzéséhez és a lengyel—szovjet-orosz háborúba való bekapcsolódásához.¹² Ez utóbbi kapcsán augusztus elején, a lengyel hadsereg helyzetének súlyosbodásával katonai szakértők is bekapcsolódtak a tárgyalásokba. A magyar kormány e tárgyalások vonatkozásában fontos szerepet szánt Lengyelországnak. A kívánások közvetítését, támogatását várta a francia kormánytól.¹³ A francia—magyar közeledéssel egyben elhárult az akadály a magyar—lengyel tárgyalások elől is, és elérkeztünk ezek érdemi részének kezdetéhez. E tárgyalások központi kérdése a lengyel—szovjet-orosz háborúval kapcsolatos magyar—lengyel együttműködés, illetve a magyar segítség mibenléte.

Az 1919-es kezdeti hadmozdulatok után, amelyeket Pilsudski az „exportált forradalom” megelőzése ürügyén rendelt el — mintegy leplezve Lengyelország történeti határainak visszaállítására irányuló, az etnikai elvekre tekintet nélküli törekvéseket, és amelyek eredményeként jelentősen kitolta kelet felé a lengyel határt —, a sorozatos szovjet békeajánlatok figyelembevételére nélkül a lengyel hadsereg 1920 áprilisában megkezdte a fő támadó hadműveleteket. Kihhasználva, hogy Szovjet-Oroszország legütőképesebb erői Délen és Távols-Keleten folytatták a harcot, a lengyel hadsereg május 7-én már eljutott Kijevig.

A lengyel—szovjet-orosz háború kirobbanásával megnőtt a „cseh akció” lehetősége a magyar katonai körök számára. Ha Magyarország felajánlaná katonai segítségét Lengyelországnak, egyrészt megszerezhetné az antant rokonszenvét, támogatását, másrészt a segítséget egybe tudná kapcsolni Szlovákia és Kárpát-Ukrajna visszaszerzésével. Ennek a terve egyébként Horthy 1919. október 28-i emlékiratában is szerepel, melyben a revízióra irányuló külpolitikai elgondolásait és ennek érdekében a hadsereg megerősítésére

¹⁰ Uo. 120—121. A külügyminiszter 1920. jan. 26-i távirata Csekonicsnak.

¹¹ Uo. 149—150. Csekonics jelentése a külügyminiszternek. 1920. febr. 13.

¹² A francia—magyar tárgyalások anyagát francia levéltári források alapján fel dolgozta *Ormos Mária*: Francia—magyar tárgyalások 1920-ban. Századok 1975. 5—6. sz.

¹³ Papers . . . 268—272., 292., 303—304.

vonatkozó elképzeléseit összegzi. A tervezet a fő és legerősebb ellenfélnek Romániát tartja, de az ellene végrehajtható akciót a csehszlovákiai után sorolja. Időszakunkban a politikai célkitűzéseket alapvetően meghatározó feljegyzés a „cseh akció” végrehajtásában lengyel támogatásra is számít. Ennek tervét Csekonics sugallta a magyar—lengyel együttműködésre vonatkozó, a Fővezérséggel folytatott tárgyalásai során. Horthy első helyen említ egy külső támadást. „Lengyelországgal egyetértőleg az ő területükön szervezünk egy tót légiót (körülbelül 10 000 ember), mely északi irányban vonulna a csehek ellen. Ezen akció létrehozásán Csekonics gróf és Guilleaume ezredes fognak fáradozni. Ehhez nekünk valószínűleg csak pénzzel kell hozzájárulnunk (10 000 fegyver beszerzésére költségmegtérítés). Mivelhogy Lengyelország különösen óhajtja, hogy Magyarországgal közös határt bírjon, és Felső-Magyarországra vonatkozólag a dicsínterjesztését, ezen akciót minden eszközzel támogatni kell.”¹⁴

A vezérkar főnökéhez beérkező 1919. november 22-i jelentés a Lengyelországon és Magyarországon felállítandó szlovák ellenforradalmi légiók szervezésének kudarcát jelzi, de hangsúlyozza a magyar—lengyel együttműködés további szükségességét.¹⁵

1920. június 1-én Horthynál titkos tárgyalásra került sor magas rangú katonatisztek és külügyi főtisztviselők részvételével. E megbeszélésen sok szó esett lengyel—magyar szövetség létesítéséről. A tanácskozásról készült feljegyzés szerint „a lengyelektől első-sorban azt kell kérnünk, hogy a magyar hadsereg felfegyverzését tőlük telhetőleg segítsék elő, amennyiben látszólag nekik szánt szállításokat nekünk átengedjenek. Csekonics gróf kijelentette, hogy szerinte e tekintetben nem lesz nehézség még szerződéses megállapodás nélkül is. Véleménye szerint a lengyelek arra helyeznék a fő súlyt, hogy egy hosszabb időre terjedő, messzemenő megállapodás jöjjön létre, amelybe a románok is bevonassanak.”¹⁶ Ezzel a kijelentésével rátapintott a lengyel—magyar—román blokkra irányuló lengyel, illetve francia törekvésekre. A „Csehország ellen indítandó akció” esetére, „mire katonai részről a legnagyobb súly helyeztetik”, szükséges Románia semlegességének biztosítása, hiszen fennáll annak a veszélye, hogy a románok hátbatámadják Magyarországot. A tárgyaláson Bethlen javasolta Pilsudski személyes megnyerését az ügy érdekében. A Lengyelországgal folytatandó tárgyalások céljaként „egy általános politikai szövetség és egy titkos katonai konvenció” létrehozását jelölték meg. Az egyezménytervezet első pontja kimondja, hogy Magyarország és Lengyelország „a külső bolsevizmus veszedelme ellen kölcsönösen fegyverrel segítik egymást. Hogy Magyarország ezen kötelezettségének eleget tehessen, Lengyelország hathatósan előmozdítja a magyar hadsereg szervezésének és felfegyverzésének kifejlesztését . . .” A második pont a lengyelek háborújához nyújtandó magyar segítséget részletezi, amely egybekapcsolódhat a csehszlovák-ellenes támadással. A magyar kormány készségesen felajánlotta: Lengyelország kívánóságára megszállhatja Kárpát-Ukrajnát. „Amennyiben ehhez diplomáciai megegyezések lennének szükségesek akár az antanttal, akár Csehországgal, akár Romániával, úgy azokat Lengyelország létesíti.” A szerződéstervezet ezek után az önkéntes légiók felállításáról szól: „Lengyelország kívánására Magyarország 30 000 főnyi önkéntes légiót bocsát Lengyelország rendelkezésére a következő feltételek mellett: I. Lengyelország szerzi meg az antant hatalmak hozzájárulását a légiók felállításához . . . IV. A légiók számára szükséges összes fegyverzetet, felszerelést és hadianyagot Lengyelország juttatja Magyarországra, a rendes magyar hadsereg szükségletein felül. V. A légiók szabad átvonulását cseh vagy román területen Lengyelország eszközi ki és biztosítja.”¹⁷ Nyilvánvaló, hogy a légiók felállítására vonatkozó terv is szorosan összefüggött a tervezett „cseh akcióval”; ugyanakkor már ez a dokumentum jelzi a kivitelezhetőség roppant nehézségeit, akadályait.

Június—július folyamán került sor Horthy és Pilsudski személyes levélváltására. Horthy 1920. június 6-án keltezett levelét a két állam egymásra utaltságának, az együttműködés szükségességének, a tradicionális baráti viszony hangsúlyozásával kezdi. Végül a lengyel—román jó viszonyra, a lengyel közvetítéssel történő magyar—román közlekedéssel foglalkozik; erre a közvetítésre Pilsudskit személyesen is felkéri. „Nem titok számomra, hogy számos kelet-európai kérdésben Lengyelország és Románia érdekei bizonyos

¹⁴ Közli: Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919—1945. I. k. Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921. (Szerk.: Nemes Dezső) Bp. 1953. 239—249.

¹⁵ Hadtörténeti Intézet Levéltára (A továbbiakban: HIL) HM 1919. Eln. 5. oszt. 1126.

¹⁶ Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban OL) KÜM res. pol. 1920—17—121.

¹⁷ Közli: Az ellenforradalom hatalomra jutása . . . 397.

hasonlóságot mutatnak. A magyar kormány, hogy megkönnyítse a politika területén a Magyarország és Lengyelország közti együttműködést, hajlik arra, hogy kielégítő megoldást találjon azokra a problémákra, melyek jelenleg elválasztják egymástól Romániát és Magyarországot . . .”¹⁸ A levél leglényegesebb pontja Románia ügye. A magyar külpolitika irányítóinak elképzelése természetesen nem változott meg az 1919. októberi emlékirat megszövegezése óta, amelyben Romániát jelölték meg a legnagyobb ellenfélnek a területi revízióit illetően. Felismerték viszont, hogy a Románia és Magyarország közötti viszony normalizálódása előfeltétele a magyar–lengyel, illetve magyar–francia közeledésnek. Ezt kívánta meg Románia semlegesítése is az elsődleges „cseh akció” idejére. A Romániához való közeledést, azaz a franciák és lengyelek által támogatott lengyel–magyar–román blokkot valószínűleg csak átmeneti, ideiglenes megoldásnak tekintették. Pilsudski válaszából kitűnik megelégedettsége Horthy Romániával kapcsolatos állásfoglalása miatt; az ő levelének középpontjában is a román probléma áll. A magyar ügy támogatására vonatkozó ígérete azonban óvatos.¹⁹

Június végén–július elején fordulat állt be a lengyel–szovjet-országos háború menetében. A korábbi lengyel sikerek után kezdetét vette a szovjet csapatok frontális támadása Varsó és Lvov irányába. Ezért, a fokozódó „bolsevik fenyegetésre” hivatkozva – immár a trianoni békeszerződés aláírása után – a magyar kormány növelte erőfeszítéseit a magyar fegyveres segítség elfogadtatása, ennek ürügyén a hadsereg újrafelfegyverzése és a közös határ létesítése érdekében. Pilsudskit nagyon érdekli az ajánlat – jelentette Csekonic.²⁰ Pilsudski utasítása értelmében a vezérkari főnökkel, Sosnkowski tábornokkal folytatott megbeszélésen Csekonic jelezte: Magyarországnak leginkább hadi felszerelésre van szüksége, amit remél, hogy Olaszországtól megkaphat, ha Lengyelország rendelkezésére átengedését segíti. Sosnkowski biztosította, Lengyelország segíti, amennyire csak lehetséges Magyarország újrafelfegyverzését.²¹

A magyar–lengyel tárgyalások tehát megélnékültek a lengyel hadsereg veszteségei következtében. Ezentúl nemcsak a magyar kormány fordult kérésekkel a lengyel kormányhoz, hanem az is sürgetni kezdte a magyar segítséget. Magyarország jelentősége megnőtt az antant szemében is. Szerepét még növelte az a tény, hogy segélyajánlatával egyedül állt, az utódállamok elzárkóztak. Bár a lengyel kormány változatlanul óvatos magatartást tanúsított a tárgyalások során, azonban az, hogy a magyar egyezménytervezetből nem sok valósult meg, elsősorban már nem a lengyel kormánykörökön múltott.

Vegyük sorra a továbbiakban, mi minden történt a Lengyelország háborújához nyújtandó magyar segítség érdekében. Miben nyilvánult meg a magyar kormány támogatása?

A magyar segítség legjelentősebb térenuma a Lengyelországnak való lőszergyártás, illetve szállítás volt. Ez az, amit az egyezménytervezetből sikerült maradéktalanul megvalósítani. A tervezetben ugyanis a következő megjegyzés áll: „amennyiben felmerülne a kérdés, hogy mi gyártsunk hadianyagot Lengyelország számára; Magyarország Lengyelországnak a csepeli lőszergyárból, a Magyar Fegyvergyárból, a győri árugyárból, a mosoni lőporgyárból és még egyéb, erre alkalmas üzemekből hadianyagot szállít. Az ehhez szükséges nyersanyagot Lengyelország szállítja, s egyben kieszközli az antantnál) az üzemek zavartalan működését.”²² A szervezkedő lengyel hadsereg megsegítése, magyar munícióval történő ellátása azonban már 1919 elején megkezdődött, az erre vonatkozó megbeszélések pedig már 1918 novemberében lezajlottak. Ekkor a Magyar–Lengyel Egyesület néhány vezetője tárgyalt az ügy érdekében Károlyival, Friedrichhel és Berinkeyvel. Az akkori magyar kormánykörök készségesen támogatták az akciót, méghozzá hasonló megfontolásokból, mint 1920-ban: azaz szövetségesek keresése és az antant megnyerése érdekében.²³ 1919. március 4-én egy egyezmény született a két kormány között lőszer szállítást illetően, melyet a francia megszálló erők is jóváhagytak.²⁴ Még ebben a hónapban nagyobb szállítmány érkezett Lengyelországba. A Tanácsköztársaság kikiáltásával ezek a szállítások természetesen abbamaradtak, és csak 1920 elején indultak meg újra.

¹⁸ Papers . . . 332–333. Horthy levele Pilsudskihoz. 1920. jún. 6.

¹⁹ Uo. 446–447. Pilsudski válaszelevele Horthyhoz. 1920. júl. 10.

²⁰ Uo. 381–384. Csekonic 1920. jún. 21-i jelentése Teleki külügyminiszternek.

²¹ Uo. 400. Csekonic 1920. jún. 26-i jelentése Telekinek.

²² Közli: Az ellenforradalom hatalomra jutása . . . 397.

²³ Erről lásd *L. Nagy Zsuzsa*: A párizsi békekonferencia és Magyarország. 1918–1919. Bp. 1965. 19. és *Kovács Endre*: Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között. Bp. 1971. 16.

²⁴ ŐL KÜM pol. 1929–17/7–1323/920.

Egy 1920. január 30-i jelentés szerint: a lengyel kormány tekintettel a lőszerután-pótlás elégtelenségére, érdeklődött a csepeli lőszergyár felől, el tudná-e látni lőszerrel Lengyelországot. A lengyel kormány felajánlotta a gyár részére a kívánt munició gyártásához szükséges szénmennységet. A csepeli gyár egyelőre nem fogadta a rendelést, többek között arra hivatkozva, hogy a békeszerződés korlátozásokat fog kivetni Magyarország municiógyártására. Az ajánlat előnyös, mert e kapcsán biztosítani lehetne a magyar nemzeti hadsereg lőszerellátását is.²⁵

A puhatolózásokat konkrét megrendelések követték. 1920. március 6-án a külügyminiszter bizalmasan közölte a pénzügyminiszterrel a kompenzációs alapon javasolt fegyverszállításról: „A Weiss Alfonz által 10 millió db Mannlicher-töltény és 30 millió db Lehel-töltény és 30 millió db Mauser-tölténytár Lengyelországba való kivitelére kért engedély megadása ellen nemcsak nincs észrevételem, de a Lengyelországhoz való barátságos hajlandóságunk, illetve az ott megindított bizonyos akciókra való tekintettel a kérdéses ügylet mielőbbi perfektuálását saját szempontomból is kívánatosnak jelezhetem.”²⁶

Közvetlenül a szovjet ellentámadást megelőző napokban a lengyelek sürgették a magyar részről történő municiószállításokat. Csekonics július 3-i távirata: „Sosnkowski tábornok ma... kijelentette, hogy a lengyel hadvezetőségnek a legsürgősebben van szüksége a Weissnél megrendelt municióra, melyet magyar részről lehetne a román határra szállítani; igen jó hatással lenne ügyünkre e kérdésben az ottani lengyel katonai attaséval egyetértőleg azonnal intézkedni.”²⁷

Július 8-án a hadügyminiszter a következő leiratot intézte a Weiss Manfréd-gyár igazgatóságához csepeli lőszerkészletének Lengyelországba szállításáról. „Csepelen levő készletemet, azaz 890 000 darab 93 M. éles töltényt, Lengyelország részére azonnal a cég rendelkezésére bocsátom. Együttal felhívom, hogy a tegnapi naptól számított tizennégy-napi 8 milliméteres élestölténygyártás egész mennyisége e célra szintén rendelkezésre áll.”²⁸ E fejleményekről Csekonicsot is értesítette a külügyminisztérium, és tudomására hozta, hogy „a termelés várható mennyisége 3 millió töltény. A szállítás a következő napokban kezdődik.”²⁹

A külügyminisztérium július 13-án átiratot intézett a kereskedelmi miniszterhez a Lengyelországnak szállítandó lőszer ügyében. Kérte, hogy minden, szállításnál felmerülő akadályt hátrítsanak el, mert politikai szempontból helyesnek tartja a külügyminisztérium, hogy a lengyel kormánnyal szemben „a lehető legmesszebbmenő előzékenységet” tanúsítsák.³⁰

A szállítmányt július 10-e körül indították útnak Csepelről, de a cseh ellenállás miatt egy hónapos késéssel, augusztus 12-én Románián keresztül érkezett meg a Varsó közelében levő Skierniewicébe. A lőszer különösen válságos időpontban érkezett, s még a varsói csata előtt sikerült szétosztani a csapatok között a 70–80 vagon municiót (21–22 millió töltényt). Így a magyar lőszernek szerepet kaptak a háború legnevezetesebb csatájában is.

A fegyverszállítások a későbbiekben is folytatódtak. Szeptember 13-án a MÁV igazgatósága a lengyel megbízottakkal kötött egyezmény szerint 200 magyar hadianyagszállító vagon indítását vállalta Románián át. De indultak szállítmányok még az októberi lengyel–szovjet fegyverszünet megkötése után is. Egy 1929-ben készült külügyminisztériumi feljegyzés összegzi az 1919–20 folyamán Lengyelországba eljuttatott magyar hadianyagok mennyiségét. „1919: 20 000 000 Manlicher gyalogsági lőszer, 10 000 8 centiméteres gránát srapel, 10 000 10 centiméteres gránát srapel, 200 főzőkonyha, 300 sütőkemence. 1920: 35 000 000 Mauser gyalogsági lőszer, 10 000 000 Manlicher-lövedék, 13 000 000 Mauser-lövedék. 600 000 Manlicher tölténytár, 240 főzőkonyha, 200 főzőláda, 80 sütőkemence, 40 000 000 csappantyú Mauserhez.”³¹

²⁵ Papers... 130–131. Gratz Gusztáv, bécsi magyar követ jelentése a külügyminiszternek. 1920. jan. 30.

²⁶ OL KÜM pol. 1920–1323.

²⁷ OL KÜM res. pol. 1920–41–197. Csekonics 1920. júl. 3-i távirata Telekinek.

²⁸ OL KÜM res. pol. 1920–41–197.

²⁹ Papers... 437. Teleki 1920. júl. 8-i távirata Csekonicshoz.

³⁰ Közli: Az ellenforradalom hatalomra jutása... 405.

³¹ OL KÜM pol. 1929–17/7–4334/928. A magyar ellenforradalmi propaganda a későbbiekben eltúlozta a magyar lőszer szállítás jelentőségét (Divéky Adorján, Nagyszőlősi József). A polgári történészek hallgatnak a magyarok szerepéről, csak Norman Davies emlékezik meg röviden a magyar kormány segítőkézségéről a lengyel–szovjet orosz háború egyik legújabb feldolgozásában: White Eagle, Red Star. The Polish–Soviet war, 1919–20. London 1972. 181–182.

Nem maradt el a korabeli nemzetközi reakció elismerése, ez viszont — főleg az antant részéről — csak addig tartott, amíg kétséges volt a háború kimenetele. 1920 vége felé, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a harcok nem újulnak ki, az antant többé már nem hunyt szemet a trianoni békeszerződés fegyver-, lőszer-gyártást korlátozó intézkedéseinek megsértése felett. Praznovszky, a magyar kormány párizsi képviselője a következőket tudatta a külügyminiszterrel 1920. december 30-án: „A Követek Konferenciája éppen most intézett hozzám egy levelet, amely szerint Weiss Manfréd hadianyagot gyárt a lengyel kormány számára, ami a trianoni béke 115-ös cikkelyének megsértését, jelenti. Kötelességem informálni a magyar királyi kormányt a szövetséges hatalmak azon óhajáról, hogy azonnali intézkedéssel vessenek véget a dolgok ilyen állásának.”³²

Az előző dokumentumok cáfolják azt a verziót, miszerint csupán az első világháborús elfekvő készleteit adta el a magyar kormány a lengyel hadsereg részére. A Lengyelországnak való lőszergyártás címén előállított municióból jutott a magyar hadseregnek is. A magyar haderő újrafelfegyverzése érdekében — az egyezménytervezet értelmében — sor került a békeszerződés további kijátszására is a lőszer szállítások kapcsán. „A lengyel kormány Olaszországból annyi hadianyagot vásárolt, amelyből Magyarországnak is jutott kb. 150 vagont kitevő mennyiség.”³³

A magyar kormánykörök már magával azzal is támogatták a lengyel hadsereget, hogy engedélyezték, sőt szorgalmazták az utánpótlás tranzitforgalmát Magyarországon át. Csehszlovákia — semlegességére hivatkozva — még a legkritikusabb időszakban is megtagadta ezt.³⁴ Így a szállítmányok az engedékenyebb Románián, illetve Kárpát-Ukrajna román kézben való részén keresztül folytatták időben megkésve útjukat. Bár Románia, akárcsak Csehszlovákia, tényleges katonai erővel nem volt hajlandó a lengyelek segítségére sietni. Csehszlovákiánál nemcsak a magyar, hanem az antant utánpótlás-szállítás is elakadt a különböző nemzetiségű kommunisták szabotázsakciói következtében, amelyekben Münnich Ferenc is részt vett. Összefüggött ez a Magyarországgal szembeni bojkottal és az „El a kezeket Szovjet-Oroszországtól!” mozgalommal.³⁵

A Magyarország ellenes bojkott kezdetéig így is közel 100 francia, fegyverrel megpakott vonat haladt át Magyarországon Lengyelországba. Időközben Szembek, a lengyel kormány budapesti képviselője a külügyminiszter tudomására hozta, hogy „a szállítás szervezése szükségessé fog tenni egy különleges lengyel konvoj- és felügyeleti szolgálatot” Magyarországon. A magyar kormány engedélyezte ezt, „azzal a feltétellel, hogy a szolgálat kizárólag arra szorítkozzék, hogy védőkísérettel és felügyelettel lássa el a szóban forgó szállítmányokat.”³⁶

A bojkott lezárultával a már említett szeptemberi MÁV igazgatósággal történt megállapodás a 200 magyar eredetű hadianyag-szállító vagon mellett mintegy 400 vagon külföldi áru Románián át való indítására is vállalkozott.

A kereskedelmi és honvédelmi minisztérium utasította az államvasutak igazgatóságát, hogy a lengyel hadianyag-szállítmányok esetén a kellő előzetességgel járjanak el, a szállítások akadálytalan lebonyolítására nagy súlyt helyezzenek. A szállítmányok katonai megtekintésére a püspökladányi állomást jelölték ki.

A bolsevizmus elleni közös védelemben való részvételre ajánlkozás után, majd a lengyel–szovjet háborús municiószállításokkal felmerült magyar csapatok Lengyelországba való kiküldésének a terve is. A terv kezdeményezője a magyar kormány volt, s a magyar–lengyel katonai egyezmény tervezete is magába foglalta a légiók kiküldésére vonatkozó elképzeléseket. Felmerült a kérdés; el lehet-e fogadtatni a magyar katonai segítség gondolatát, meg lehet-e szerezni az ehhez szükséges engedélyt? A lőszer szállításonkál jóval inkább veszélyesebbnek ígérkezett a tényleges magyar katonai részvétel nemcsak a környező államokra, hanem az antantra nézve is. Az engedély megadása esetén elvesztené az utódállamok rokonszenvét, veszélybe kerülne a párizsi békerendszer. E terv még súlyosabban érintette a trianoni békeszerződés előírásait.

³² Papers . . . 840. Praznovszky Telekinek. 1920. dec. 30.

³³ *Godó Agnes*: A Horthy-rendszer kalandor háborús tervei 1919–1920. Hadtörténeti Közlemények. 1961. 1. sz. 124.

³⁴ Ennek okairól lásd: *Boros Ferenc*: Magyar–csehszlovák kapcsolatok 1918–1921-ben. Bp. 1970. 219–220.

³⁵ A mozgalommal kapcsolatos tanulmányokat lásd: *El a kezeket Szovjet-Oroszországtól!* c. kiadványban. Bp. 1979. Főként: *Sipos Péter*: A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség és az 1920. évi lengyel–szovjet háború.

³⁶ Papers . . . 378–379. Szembek, a lengyel kormány budapesti képviselője Telekinek. 1920. jún. 20. és 444. Teleki válasza. 1920. júl. 10.

Mindezek ellenére a lengyel hadsereg helyzetének súlyosbodásával már nemcsak Lengyelország, hanem az antant egyes, a lengyel válságban közvetlenül érdekelt körei is hajlandónak mutatkoztak a magyar katonai segítség igénybevételét kilátásba helyezni. Ennek érdekében a magyar vezető körök erőteljes akcióba, propagandába kezdtek Varsóban, Párizsban és Budapesten. A magyar katonai segítség kérdése döntő szerepet kapott a magyar – lengyel tárgyalások során, és egyre inkább jelentőssé vált a francia – magyar megbeszélések folyamán is.

Bethlen már januárban javasolta: a budapesti lengyel követség közvetítésével tegyenek ajánlatot a szövetséges hatalmakkal a magyar hadsereg Lengyelországban történő bevetésére. Horthy 1920 márciusának elején ajánlotta fel az antantnak a magyar katonai segítséget. Ez után egymást követték a Horthyhoz és Teleki külügyminiszterhez benyújtott olyan magyar tervezetek, feljegyzések, amelyek sürgetik a magyar kormány ilyen irányú erőfeszítéseit.³⁷

Lengyel részről a magyar segítség elfogadására irányuló törekvéseknek csak a szovjet ellentámadás megindulása után voltak jelei. A franciák pedig érthetően még óvatosabbak: a lehetőséget jórészt csak a varsói csata időszakában mérlegették. A magyar kormány minden esetben hangsúlyozta, a segítséghez elengedhetetlen a békefeltételek korlátozó intézkedéseinek megszüntetése, a magyar hadsereg újralfegyverzése. A csapatok kiküldésének útvonala pedig csak Csehszlovákia lehet, Románia nem.³⁸ Praznovszky Párizsban tárgyalt Paléologue-gal és Saint-Sauveur gróffal, egyikük sem biztatta.³⁹

Hasonló értelemben nyilatkozott Sapiéha Csekonicsnak Varsóban. „Ma meglátogattam a külügyminisztert – jelentette a magyar követ –, aki azt mondta, hogy az antant főleg azért utasítja vissza segítségünket, mert Csehszlovákia nem hajlandó átengedni a magyar csapatokat. Mivel az antantnak nincs semmi módja arra, hogy akaratát Prágára erőltesse, jobbnak látja, hogy inkább hajthatatlan álláspontot képviseljen, mintsem bevallja tehetetlenségét.”⁴⁰ Sapiéha ezzel a kijelentésével lényegében rátápinthott a valóságra, bár a teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy az antant csak kis részének, főleg egyes francia köröknek voltak ilyen törekvései, de a magyar békefeltételekkel kapcsolatosan egyértelmű engedményeket még ők sem helyeztek kilátásba. Ennek ellenére a „Magyarbarát” politika folytatása Paléologue-ék bukásának fő oka lesz majd.

A magyar ellenforradalmi kormány azonban még most sem adta fel a reményt a háborúba való bekapcsolódásra, és számára a helyzet valóban kedvező fordulatot vett a szovjet hadsereg Varsó alá érkezésével. Bár tényleges segítségre változatlanul nem kerülhetett sor, de még a varsói csatát követő napokban is, amíg a háború kimenetele nem tisztázódott, minden eshetőségre készen „tartalékban tartották” a magyar hadsereget. Ekkor egyre inkább előtérbe került a magyar légiók felállításának, kiküldésének ügye, tervek születtek ezek szervezésére, kiszállítására, felhasználására. Az akció kedvezően nemzetközi viszonyok miatt igyekeztek titokban tartani az erre vonatkozó tárgyalásokat, katonai körök próbálkozásának tüntették fel, amihez a magyar kormánynak nincs köze, ezért megnőtt a katonai szakértők szerepe a megbeszélések során.

A varsói csata után, a Vörös Hadsereg visszavonulásának idején még szeptemberben is folytak a Magyarország újralfegyverzéséről szóló francia – magyar tárgyalások. Augusztus 18-án Csáky,⁴¹ majd szeptember elején Láng ezredes, a magyar küldöttség katonai szakértője küldött bizakodó hangvételű táviratot a külügyminisztériumnak.⁴² A katonai szakértők jelentései általában optimistábbak, mivel kevésbé reálisan ítélték meg a diplomáciai helyzetet, lehetőségeket. Bár a francia – magyar tárgyalások még két hónapig elhúzódtak, nyilvánvaló, hogy a Magyarország újralfegyverzéséről csak kényszerhelyzetben tárgyaló franciák számára az akció egyre inkább aktualitását veszítette. A magyar kormány gazdasági engedményeket viszont csak politikai engedményekért tett volna, és az októberi szovjet – lengyel fegyverszünet megkötése, valamint a

³⁷ Ezek között szerepelnek Soós Károly honvédelmi miniszter Telekihez (1920. júl. 13.) és Horthyhoz (1920. júl. 16.) intézett előterjesztései. Az előbbit lásd: HIL HM 1920. Eln. A. oszt. 1701. Az utóbbit idézi Horthy Miklós titkos iratai. Bp. 1962. 27–31. Gömbös Gyula 1920. júl. 29-i memorandumát lásd: OL KÜM res. pol. 1920–11-in.

³⁸ Papers . . . 497–499. Csekonics 1920. júl. 24-i jelentése Telekinek. 451. és 533–534.: Teleki 1920. júl. 13-i és aug. 1-i táviratai Csekonicshoz.

³⁹ Papers . . . 503–504. Praznovszky 1920. júl. 26-i jelentése Telekinek. Aug. 7-i jelentését lásd: OL KÜM res. pol. 1920–11–251.

⁴⁰ Papers . . . 558–559. Csekonics jelentése Telekinek. 1920. aug. 10.

⁴¹ OL KÜM res. pol. 1920–11–281.

⁴² HIL VKF htp. 1920. 57244 (337–340).

francia politikai életben bekövetkezett személyi változások stb. következtében az ellenforradalmi magyar kormány tervei végképp csödbe jutottak.

Sapieha külügyminiszter és Dabski külügyminiszter-helyettes nyilatkozatainak összehasonlításából is kiderül, hogy a magyar katonai segítség kérdését és általában a magyar–lengyel közeledés ügyét még Lengyelországban is csak azok tartották fontosnak a tradíciók ellenére, akik a legkritikusabbnak ítélték meg a lengyel hadsereg ügyét, mint Dabski is.⁴³

A fenti folyamat, a magyar katonai részvétel irrealitása jól nyomon követhető a Lengyelországba kiküldendő magyar légiók szervezésének, helyzetének alakulásán is. A varsói csatát követő napokban Csekonic Teleki külügyminiszternek küldött táviratában beszámolt Takách ezredesnek, a varsói katonai attasénak a lengyel vezérkari főnökkel folytatott megbeszeléséről. „Elhagyván minden diplomáciai tárgyalást, a kérdésre vonatkozó megegyezést a lengyel vezérkar és a magyar küldöttek között lehetne létrehozni, anélkül, hogy a budapesti kormányt ebbe bevonnák. Arról van szó, hogy Ruzska-Krajnán keresztül annyi magyar önkéntest kell küldeni, amennyit csak lehet (gyalogság). Ezek Nadvornánál gyülekezzenek, a lengyel felügyelőség azonnal felfegyverezné és felszerelné őket és ellátásukról gondoskodna. Mihelyt elegendő számban lennének (körülbelül 3000–4000), a légió megalakulna és elküldenék a galíciai frontra, ahol két vagy három hét múlva nagyon hasznosak lehetnének és részt vehetnének a készülő lengyel offenzívában... Abból a tényből következően, hogy a hivatalos magyar kormány nem avatkozik bele az ügybe, békeszerető politikánk alapelve meg lesz mentve...”⁴⁴

A magyar segítség iránti igény valójában egyre alacsonyabb szintre szállt. A lengyel hadvezetés részére sem sürgős annyira már a magyar légiók ügye, és a szervezés is lassan haladt. Szeptemberben megtörtént a vezető tisztek személyének a kijelölése, és még a hónap végén is a szervezésnél tartottak. Ekkor jelentették Magyarországról Csekonicnak: A csapat létrehozását nem hivatalosan elkezdte egy titkos szervezet M. és H. urak vezetése alatt. A szervezet és az önkéntes csapat parancsnoksága egy erre alkalmas magas tisztre van bízva. Valószínű, hogy a csapat néhány száz, esetleg ezer főből fog állni. A mozgalom vezetői szoros kapcsolatban állnak a lengyel katonai attaséval az önkéntesek Lengyelországba szállítását illetően.⁴⁵

Ezt követően három héttel, közvetlenül a lengyel–szovjet fegyverszünet megkötése után a lengyelek sietve bejelentették, hogy lengyel katonai vélemény szerint a magyar légiók létesítése már nem szükséges, ezért a magyar kormány elhatározta az akció beszüntetését.⁴⁶

Hasonlóan alakult a felvidéki betörésre készülődő légiók ügye is, pedig a lengyel győzelmek újabb reményeket ébresztettek a kivitelezhetőséggel kapcsolatban. Egy 1920. szeptember 5-i jelentés szerint: „A különítmény jelenleg ca 120 főből áll, 1/a tisz, 1/3 altisz és a többi rendfokozat nélküli legénység... A zöm Zakopanje mellett egy gf. Zamojski birtokon van elhelyezve, kis része Krakától keletre a határon teljesít bizalmas szolgálatokat. Jelenleg várnak egy 3–400 főből álló erősítést a felvidéki megyékből, de 100 főnél többre nem számítanak, hogy tényleg jönni is fognak... A katonai parancsnokuk egy lengyel ezredes, ki azonban már huzamos idő óta a fronton van... A különítmény eredetileg (tavasszal) 2 óra volt tervezve, 1200 fő erővel (3–4 csoportba)... Ha az akcióba lépés belátható időn belül nem történik meg, a különítménynek még a mai csekély létszámon való fenntartása sem lesz lehetséges.”⁴⁷

A következő hónapban, a lengyel–szovjet fegyverszünet idején a magyar kormány javasolta a légiók feloszlátását. A magyar kormány a későbbiekben is igyekezett bevonni Lengyelországot a Csehszlovákia ellen kidolgozott hadműveletek végrehajtásába. Az ez iránti remények végképp csak 1921 tavaszán, a rigai békekötés után semmisültek meg. Mindebből kitűnik, hogy a lengyel kormány csakis a szovjetellenes háborúval kapcsolatban tudta elképzelni a magyar kormánnyal, illetve hadsereggel való együttműködést.

Összegezve az elmondottakat: „szabályos” magyar csapatok kiküldéséről nincs tudomásunk (ezeknek már a kiszállítása is óriási nehézségekbe ütközött volna), bár Lukács János említést tesz arról, hogy „egy magyar tiszti klikk, melyben mai adatok szerint Gömbösnek vezető szerepe volt, 1920-ban csapatokat küldött Pilsudski orosz–lengyel háborújába”, ismeretének forrását azonban nem jelöli meg.⁴⁸ „A magyar dandár

⁴³ Vö. Csekonic 1920. aug. 10-i és aug. 12-i jelentéseit: Papers... 558–559. és 563.

⁴⁴ Uo. 591–592. Csekonic Telekinek. 1920. aug. 19.

⁴⁵ Uo. 643. Csáky távirata Csekonicshoz. 1920. szept. 24.

⁴⁶ Uo. 686. Csáky 1920. okt. 14-én Csekonicnak.

⁴⁷ HIL VKF 1920. 2. csop. 22912.

⁴⁸ Lukács János: Magyar–orosz kapcsolatok 1914 óta. Bp. 1945. 16–17.

Garwolin körzetében helyezkedett el – folytatja Lukács – és a magyar – lengyel feudális klikk olyan nagy hűhót csapott tiszteletére, hogy Weygand tábornok jelentette ki Varsóban: „az entente ügyének csak árt, hogy magyar csapatok is részt vesznek . . .” Tuhacevszkij 1920. július 17-én a Bruza és Mozyrz közt szétverte ezeket a csapatokat, amelyek aztán visszamaszíroztak Magyarországra.⁴⁹ Felszerelt, „szabályos” csapatok kiküldésének valódiságát azonban meg kell kérdőjeleznünk, mert a csoport felfegyverzése csak Lengyelország területén történhetett volna meg; valószínűbbnek tűnik, hogy a nemrég tárgyalt alakuló légiók egyikeről van szó, vagy a Lengyelországba érkező magyar ellenforradalmi katonatisztek által szervezett egyéb dandárról.

Ezeknek a magyar katonatiszteknek a tevékenysége szorosan összefonódott a Lengyelországban 1918-ban felállított magyar hadifogoly-fogadóállomások munkájával, amelyek a magyar ellenforradalmi tevékenység bázisául szolgáltak Lengyelországban. Feladatuk az oroszországi hadifogoly-táborokból kiszabadult első világháborús magyar hadifoglyok – akiknek az útja Lengyelországon át vezetett –, valamint később azoknak a magyar hadifoglyoknak, akik a szovjet Vörös Hadseregben szolgáltak, és akiket a lengyelek fogtak el a szovjet háború idején, szervezése, megszűrése, a „bolsevikgyanusák” visszatartása volt. A fogadóállomásokon (Bielostok, Kowel) heves antikommunista propaganda folyt. Ennek egyik eszköze volt a röpiratterjesztés, amelyet a lengyel – szovjet fronton is alkalmaztak – részben „válaszként” a magyar nyelvű kommunista röplapokra. Ezek a foglyok – a jelentések szerint – ki voltak téve a lengyel hatóságok, a csendőrség erőszakoskodásának, kegyetlen bánásmódjának, ellátásukról jóformán nem is gondoskodtak.⁴⁹

Csekonics – a lengyel háborús készülődések láttán – már 1919-ben ajánlotta a lengyel külügyminisztériumnak, hogy a hazatérő magyar hadifoglyokból szervezzenek csapatokat, amelyek közvetlenül részt vehetnének a lengyel kormány Szovjet-Oroszország elleni agressziójában. Ez az ajánlat akkor elutasításra talált: Lengyelország még nem kényszerült rá a magyar segítségre, másrészt nyilván tartottak a Szovjet-Oroszországból érkező magyar hadifoglyok közt uralkodó forradalmi szellemtől. Az állomások feloszlására 1921 közepén került sor, három hónappal a lengyel – szovjet háborút lezáró rigai béke után.

Látjuk tehát, hogy a Lengyelországnak nyújtandó magyar katonai segítség azonban akkor sem valószínűsíthető, amikor a lengyelek részéről már egyre sürgetőbben merült fel ennek igénye. Kíséréljük meg összefoglalni mindazokat a tényezőket, momentumokat, amelyek szerepet játszottak abban, hogy ez a kísérlet a kívánt formában és méretekben nem valószínűsíthető, és amelyek egyben a Horthy-kormányzat 1920-as külpolitikájának sikertelenségét is jelzik.

Bár paradoxonnak hat, de a légiók kiküldéséhez Magyarország közelebb állt egy ideig a varsói csata után, mint előtte. Ennek oka a Vörös Hadsereg ilyen mérvű előrenyomulása okozta sokk, az a tény, amit sokan lehetetlenné tartottak, hogy a szovjet hadsereg eljuthat a lengyel fővárosig, Varsóig. Ezt követően a varsói lengyel győzelem ellenére egy ideig még kétségesnek tartották a háború kimenetelét, ezért továbbra is tartalékban maradt a magyar hadsereg a háború lezárultáig. A magyar légiók ügye azonban nemcsak a háború befejeződése miatt hiúsult meg. A belső feltételek nem voltak annyira kedvezőtlenek a magyar hadsereget és felszerelést tekintve, amennyire azt sokszor feltüntetni igyekeztek a trianoni békeszerződés korlátozó intézkedéseinek kijátszása érdekében.⁵⁰ A magyar segítség felhasználása főként külső tényezőktől függött, ezek által pedig túl nagy akadályba ütközött. Elsősorban Franciaország hozzájárulására volt szükség. A magyar segítség terve és a trianoni békeszerződés módosítása ellen hevesen tiltakoztak a leginkább „érdekelt”, Magyarországgal szomszédos államok, ami viszont veszélyeztette a Franciaországgal való szövetséget, valamint főként Anglia. Franciaország ezért részben a csehek egyetértéséhez kötötte a magyar segítséget, akiket éppen a leginkább veszélyeztetett volna a magyar akció, és akiktől a kivitelezés is leginkább függött a területi szempontok miatt. Csehszlovákia szembehelyezkedése viszont kihatott a kivárá politikát folytató Románia álláspontjára is. A szomszédos államok nemcsak a Lengyelországnak nyújtandó katonai segítséget tagadták meg, hanem szembehelyezkedtek a magyar segítségnyújtással is, sőt erőteljes propagandát fejtettek ki, rámutatva a magyar kormány valódi céljaira a háborúba való bekapcsolódás ürügyén.

A magyar külügyminisztérium főtitkára, Kánya augusztus 19-én felhívta Csekonics figyelmét, hogy szomszédaink minden követ megmozgatnak újrafelfegyverzésünk

⁴⁹ HIL Magyar Hazatérés vezetője. Varsó 1919. I. d. 51., 67., 358. stb.

⁵⁰ Erről lásd: *Nemes Dezsdő*: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919 – 1921. Bp. 1962. 326.

megakadályozására. E célból kiterjedt propagandába kezdtek, hogy megmutassák Magyarországot nem a bolsevikok ellen készülődik, hanem szomszédai ellen. Sajnos, a látogat megérősi ezeket az állításokat, következőképpen ennek a propagandának általános következményei hamarosan érődtek. A Lengyelországgal történő megbeszéléseket megfontoltan kellene folytatni, tekintettel az előbbieken körvonalazott európai szituációra — zárta táviratát Kánya.⁵¹

A gyakori magyar próbálkozások és a lengyel közbenjárás ellenére sem sikerült Románia semlegesítése. A magyar területi revíziós törekvések mindennél veszélyesebbnek tűntek a környező államok szemében, lehetetlenné tették a lengyel—magyar—román blokk kialakulását, és a vele ellentétes előjelű politikai csoportosulás, a kisantant kialakulásának irányában hatottak.

Ami viszont Franciaországot illeti — a lengyel—szovjet-orosz háborúnak a magyar beavatkozásra nézve kedvezőtlen alakulása mellett — a magyar segítség esélyét csökkentette a francia politikai életben bekövetkezett változás, amely a francia külpolitika irányának jelentős módosulásával járt. Paléologue helyett Berthelot lett a francia külügyminisztérium vezértitkára. Beneš személyes barátjaként felmérte a magyar segítségben rejlő „veszélyeket” a Párizs-környéki békék szisztemájára nézve, és szakított elődjének „magyarbarát” politikájával. A francia—magyar tárgyalások eredmény nélkül zárultak le, mintegy jelezve a francia orientáció bukását.

Ahogy a Horthy által a német revíziós körökkel folytatott titkos tárgyalások is mutatták, igazán erős és tartós érdekszövetség — Magyarország helyzete és a Horthy—Teleki reakció szélsőséges revízióra törekvő külpolitikájából következően — csak más, a revízióban szintén érdekelt államokkal jöhet létre. Ezt igazolta a következő évek bethleni politikája is. Prónay Pál naplójában jelzi, hogy a Bethlen-csoport részéről már ekkor voltak olyan hangok, hogy a Franciaországgal való együttműködés és a Németországgal viszályban álló Lengyelország megsegítése nem helyes a német—magyar kapcsolatok alakulása szempontjából.⁵²

Lengyelország a revízióban csak a magyar—lengyel közös határ erejéig lehetett érdekelt (bár a trianoni békeszerződést sohasem ismerte el), de ezt is alárendelte Szovjet-Oroszország ügyének. A közös határ terve pedig a tradicionális magyar—lengyel barátság hangsúlyosabbá sem bizonyult elégnek ahhoz, hogy a lengyel kormány nyíltan és messzeemenően elkötelezze magát az első világháborús vesztes Magyarország külpolitikájára mellett. A szovjetellenes intervenció kapcsán a magyar—lengyel kapcsolatok megélénkülése főleg a lengyelek kényszerhelyzetének, valamint az átmeneti francia—magyar közeledésnek tudható be. A lengyel diplomácia számára fontosabb volt az antant támogatása, amely korántsem egyértelműen pozitívan viszonyult a magyar kormány elképzeléseihez.

A magyar vezető körök erőfeszítései a lengyel—szovjet-orosz háborúba való fegyveres beavatkozásra nem járhattak eredménnyel. Ezek és a Lengyelországnak nyújtott lőszer szállítások során a magyar kormány megsértette az 1920. május 29-i Szovjet-Oroszországgal kötött fogolycsere-egyezményt, amely neutralitásra kötelezte a magyar kormányt a lengyel—szovjet-orosz háborúval kapcsolatban.⁵³

Annak ellenére, hogy a lengyel kormány még 1921 elején is folytatta kísérleteit a magyar—román közeledés és a lengyel—magyar—román blokk túlhaladott koncepciója megvalósításának érdekében,⁵⁴ a magyar kormányt csak a távoli jövőre érvényes ígéretekkel biztatta a mellette való kiállás tekintetében. Lengyelország gazdasági és politikai érdekei következtében magyarbarát politikáját végső soron alárendelte a francia külpolitikának és a Romániával fenntartott jó viszonyoknak. Bekövetkezett a lengyel—csehszlovák közeledés is. Így a magyar és lengyel reakció 1920-ban átmenetileg felendülő együttműködését ismét csendesebb követi a magyar—lengyel kapcsolatok történetében.

⁵¹ Papers . . . 590—591. Kánya távirata Csekonicsnak. 1920. aug. 19.

⁵² A határban a halál kaszál. . . Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből (Szerk.: Szabó Á. és Pamlényi E.) Bp. 1963. 217—218.

⁵³ A külügyminisztérium 1920. jún. 1-i, Csekonicsnak küldött utasításából a Szovjet-Oroszországgal kötött fogolycsere-egyezmény ügyében: „Ha ezen úgy a tervbe vett tárgyalások alkalmával vagy egyébként hivatalos lengyel részről méltóságoddal szemben szóba hozatnék, úgy sziveskedjék a mérvadó államférfiaknak szigorúan bizalmasan tudomására hozni, hogy mi . . . ezen ígéretet tisztán formainak tekintjük, leadásánál nem feledkeztünk meg ama kötelezettségekről, melyek esetleg egy lengyel egyezményből ránk hármlhatnak . . .” OL KÜM res. pol 1920—146.

⁵⁴ Az erre vonatkozó dokumentumokat lásd: Papers . . . 667., 668., 689., 692., 695., 739., 765., 770., 799, 803., 820., 891., 892.